

FÖRETAGSminnen

TIDSKRIFT FRÅN
FÖRENINGEN
STOCKHOLMS
FÖRETAGSMINNEN
NO. 2004,4

#4

En läskande historia!

Radioaktivt mineral-
vatten, Pommac,
Sveriges första
Cola med mera!

Ledare

NEJ, KÄRE LÄSARE, det beror inte på att vi förto oss med det dubbeltojocka jubileumsnumret och därför bara orkar få ihop 12-sidor denna gång... När vi förra året beslutade att gå från två till fyra nummer per år, så var det tvärtom en avsiktlig plan att julnumren skulle bli tunnare än de övriga. Detta är en återgång till det uppskattade bruket i slutet av 90-talet, nämligen att förutom standardnumren ge ut en tunnare och lite lättare julhälsning i december. Då kunde dessa handla om punschdrickande och varietéer på gamla Berns eller om julöl. I årets julnummer berättar vi om något betydligt mer oskyldigt, men inte desto mindre trevligt: mineralvattnet och läskedryckens historia.

Att berätta den historien har varit lätt eftersom det hos Stockholms Företagsminnen finns en fantastisk samling av läskhistoria deponerad av Carlsberg Sverige. Där ingår bl.a. Apotekarnes arkiv från 1874 och deras antagonist Nordstjernans Mineralvattenfabriks, en omfattande etikettsamling samt Fructus reklamarkiv. Sistnämnda består främst av Pommac-reklam från 1920- till 70-tal och det är därifrån vi hämtat de vackra 20-talsteckningar som illustrerar detta nummer.

På tal om bryggerier kan vi även glädja oss över att Spendrups nu under hösten deponerat ett ansenlig mängd historiskt källmaterial. När det är ordnat och förtecknat lär vi få möjlighet att återkomma med mer bryggerihistoria!

Den 11 november firade Föreningen Stockholms Företagsminnen sitt 30-årsjubileum. Jag har blivit ombedd att på hela föreningens vägnar tacka alla medlemmar och vänner som på olika sätt gjorde vårt firande oförglömligt. Ett stort, varmt tack från oss alla! Ett speciellt tack även till ICA, Carlsberg, Spendrups, Marabou och Barnängen för generösa bidrag till festen.

Nästan 300 personer slöt upp under dagen, åt buffé, lyssnade på föredrag och såg visningar och filmer. Bland de närvarande fanns framförallt representanter från våra medlemsföretag, men även personmedlemmar, f.d. anställda och styrelsemedlemmar samt representanter för institutioner, forskning och många flera. Att jubileet uppmärksammats av bl.a. Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Radio Stockholm och Sydsvenska Dagbladet känns naturligtvis extra roligt. Fotografier från festen ligger nu uppe på vår hemsida: www.foretagsminnen.se. Vet Du förresten att vi varje vecka lägger ut ett speciellt intressant exempel ur vårt bildarkiv på hemsidan?

Som vanligt skickar Stockholms Företagsminnen inte några julkort till sina medlemmar, utan skänker istället en motsvarande summa till Stockholms Stadsmission.

Jag tackar personligen för det gångna året och önskar alla *Företagsminnens* läsare en god jul och ett gott nytt läsår 2004.

Edward Blom, REDAKTÖR

Eftersom det är Pommac borde väl även föraren kunna få sig ett glas? Originalteckning (lövering) till annons, 1932. Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.

Omslagets framsida: *Originalteckning till Pommac-annons för veckotidningar, 1926, beskuren. På den färdiga annonsen stod texten "Törsten vet ej av någon årstid". Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.*

Omslagets baksida: *Pommac-affisch ca 1930–1949. Ungdom och sport var ett genomgående tema för Pommac-reklamen under första hälften av 1900-talet. Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.*

Ansvarig utgivare: Alexander Husebye, tel. 08-634 99 14
alexander.husebye@foretagsminnen.se

Redaktör: Edward Blom, tel. 08-634 99 29
edward.blom@foretagsminnen.se

Medarbetare, bilder: Anders Gidlöf

Layout: Matts Hildén, Silvia Media AB, matts@silviamedia.se

Repro och tryck: AB Sandvikens Tryckeri

Bildåtergivning: Observera att fotografiska bilder och faksimil i svartvitt-blått tryck inte alltid återger originalens korrekta färger.

Prenumeration: Företagsminnen utkommer årligen med 4 nummer, som erhålles genom medlemskap i Föreningen Stockholms Företagsminnen. Årsavgiften för privatmedlemmar är 200 kr. Privatpersoner och företag som önskar bli medlemmar ombes kontakta Stockholms Företagsminnen på edward.blom@foretagsminnen.se. Detsamma gäller bibliotek och institutioner som önskar tidskriften.

Manus: Manuskript till Företagsminnen mottages tacksamt av redaktionen; artiklar skall ej överskrida 8500 tecken, skrivinstruktioner kan beställas. Arvode utgår ej i annan form än friexemplar av tidskriften.

ISSN: 1101-7473

Survatten, Pommac, jäst Sockerdricka och Sveriges första Cola

Det fanns en tid när vattnet från en surbrunn var det bästa man kunde tänka sig. Med 1800-talets intåg blev den jästa Sockerdrickan allt populärare och snart skulle en uppsjö av smaker och färger se dagens ljus. | EDWARD BLOM

LÄSKEDRYCKEN LEDER sin historia tillbaka till sin mindre präliga släkting: mineralvattnet. I slutet av 1600-talet blev det efter utländskt mönster populärt med brunnsdrickning även i Sverige. Man trodde att mineralvatten skulle kunna bota i stort sett alla sorters skröpligheter och åkommor, en uppfattning som för övrigt skulle bestå i drygt 250 år. Allra mest åtråvärda var surbrunnar, källor som innehöll vatten med hög järnhalt och en viss mängd naturlig kolsyra.

Sveriges första surbrunn var Medevi Brunn som upptäcktes 1672. Vid 1700-talets början anlades sedan brunnarna Ramlösa och Porla. Det Ramlösa-vatten man drack från den av Johan Jakob Döbelius 1707 grundande brunnsanläggningen var dock ett annat än dagens. Det hämtades från mycket järnhaltiga källor och lär ha smakat ganska illa. Dagens Ramlösa stammar istället från den alkaliska källan som upptäcktes 1893. Under en lång övergångsperiod i början av 1900-talet salufördes båda sorterna jämsides, järnvatten med gula etiketter och den nya, välsmakande källan med de vita etiketter som flaskorna bär än idag.

Brunnsdrickning blev sedan allt mer populärt under 1800-talet och fram till första världskriget. Kurorter som Ramlösa och Loka hade då vuxit upp till regelrätta hälso- och nöjescenter med blåsmusik, parker, god mat, societetsmingel, hälsovatten och även andra drycker. Eller som det heter i Povel Ramels mästertolknings av brunnslivet, sången *Sorglösa Brunn*: "Vattnet smakar järnfilsspån, strax på punsch hörs mängen ropa".

En svensk uppfinning

Naturligt kolsyrat vatten finns i begränsade mängder och hade knappast räckt till för en större läskproduktion. År 1770 lyckades dock Uppsalaprofessorn Torbern Bergman som den första i världen framställa kolsyrat vatten på konstgjord väg. Genom tillsats av mineraler kunde han efter ytterligare experiment helt imitera naturens hälsovatten. En lärjunge till Bergman, Johan Gottlieb Gahn, inledde några år senare kommersiell tillverkning av mineralvatten i Falun. Och snart fick han många konkurrenter.

Intressant är att se den stora produktdiversifiering som skedde. Man analyserade vatten från de kända internationella kurorterna och återskapade samma mineralsammansättning i laboratorium. År 1874 startade Stockholms apotekare det viktigaste mineralvattenföretaget, Apotekarnes Mineralvatten AB. Från starten fördes hela 37 olika mineralvatten.

Enligt en prisförteckning från 1890 kan man se att det bland sorterna fanns följande: *Adelbeidsquelle, Antogastvatten, Contrexévillevatten, Dubbelt Emservatten, Karlsbadervatten, Egervatten, Friedrichshaller Bittervatten, Homburgervatten, Kissingervatten "Rakoczy", Salvatorvatten, Schwalbachervatten, Spaavatten, Apolinarisvatten, Seltersvatten* och många fler. Det enda av kurortsvattnen som levtt kvar som namn är *Vichyvatten* vars koppling till platsen Vichy dock torde ha glömts bort av de flesta.

Radioaktivt mineralvatten!

I början av 1900-talet hade man upptäckt att flera kända källvatten på kon-

tingenten var radioaktiva. Tvärtemot att sluta dricka dem trodde man istället att dessa var extra nyttiga och började därför även framställa radioaktivt mineralvatten. Apotekarnes försälde t.ex. "Koncentreradt radiumvatten i kartonger om 3 flaskor" och Nordisk Familjeboks uggleupplaga från 1913 berättar att:

Dessutom finnes det en i Sverige patenterad apparat, genom hvilken hvar och en själf kan göra det mineralvatten han vill dricka radioaktivt i den grad han önskar.

Läskens uppkomst

Allt sedan mineralvattnet började drickas har det funnits människor som spontant blandat ut det med smakämnen, som man så ofta gör med mediciner. Redan Berzelius talar om att det blir "delicieust" blandat med socker och vin. Alltså en sorts alkoholisk före läskens egentliga uppfinnande.

Från år 1835 finns den första källan som visar på att läsk försålts i Sverige. Det var apotekare Fredrik Kjerner som på Djurgården hade anlagt en lokal för försäljning och konsumtion av mineralvatten som han "efter avnämares behag även försatte med bär-, frukt- och lemonadessenser". Många apotekare var dock kallsinniga till denna nymodighet och Apotekarnes förste vd Georg Gauffin, gjorde sitt bästa för att motverka denna "föga värdiga" inriktning.

Läskedrycken kan dock sägas ha en dubbel historia, förutom apotekare som tillverkade läsk genom att blanda juicer och socker i mineralvatten framställde landets bryggerier under hela 1800-talet sockerdricka. Denna tillverkades genom att man jäste sockervatten, kryddat med ingefära och humle (ibland även med bär), under tryck. Kolsyran bildades då på samma sätt som vid ölframställning och drycken fick en viss alkoholhalt. Tillverkningsmässigt liknade således

Pommac Gin-Flip
en verklig njutning.

Vill Ni servera något alldeles särskilt gott, gör då en Pommac Gin-Flip. — Tag till en flaska kall Pommac ett spetsglas gin, "Old Tom" eller annat märke. Serveras med ett körsbär och gärna en isbit i glaset. —

Pommac Gin-Flip kan också tillredas och serveras precis som lättgrogg. Serveras å alla finare restauranger.

Försök Pommac och Gin!

Drick

POMMAC

Serveras och säljes överallt i Sverige, Finland och Norge!

den gamla sockerdrickan mer bonde-samhällets svag- och enbärdrickor, men innehöll ingen malt och var således smakmässigt ändå en läskedryck. Det var denna sort som Emil i Lönneberga drack tre flaskor av på auktionen i Backhorva och även bjöd drängen Alfred på. Varvid denne uttryckte att ”någonting godare hade han inte smakat i hela sitt liv”.

Det kan även nämnas att Linné-lärjungen och professorn Anders Sparrman runt sekelskiftet 1800 införde kolsyrad sockerdricka mot skörbjugg i flottan. (Detta enligt medicinaljournalisten Carl-Magnus Hake i *Reptilen* 1997;1). 1863 startade Kungsholmens sockerdricksfabrik som därmed blev den första stortillverkaren av läsk i huvudstaden. Den tillverkade sockerdricka på det moderna viset d.v.s. genom blandning av smakämnen och kolsyrat vatten.

Champagne-drickans storhetstid

Apoteket Nordstjernen var ett av de apotek som starkast engagerade sig i mineralvattentillverkning. De hade dock inte gått med i Apotekarnes utan grundade år 1899 istället ett eget dotterbolag med inriktning på att sälja vatten och framför allt läskedrycker. Nordstjernans Mineralvattenfabrik kallades bolaget, eftersom man då ofta ännu kallade läsk för smaksatt mineralvatten. Ordet ”läskedryck” användes förvisso redan, men fortfarande en bra bit in på 1900-talet betecknade det alla sorters kalla, alkoholfria drycker. Även de lättare mineralvattnen benämndes av Apotekarnes ”läskedrycker”. Nordstjernans kallade dem istället ”läskvatten” och använde uttrycket ”söta läskedrycker” för det vi idag kallar läsk.

Nordstjernans ägnade sig åt en mycket aktiv marknadsföring: dörrknackare, försäljnings- och reklamvagnar, rabatt till återförsäljare och ambulering kiosker. Till stor del tog de över de djärva marknadsföringsmetoder som funnits inom bryggeribranschen sedan den revolutionerades av Fredrik Rosenquist af Åkershult och Franz Adam Bechmann på 1840-talet.

Motstående sida: Pommac framställdes ofta som särskilt uppskattat av damer. Jungfrun i bakgrunden framhäver att vi rör oss i de övre klasserna. Såväl i skålen på bordet som upptill avbildas några av de 25 frukter som ger drycken dess smak. Originalmålning från 1927. Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.

Men, vilka sorters läsk var det då, som erbjöds de törstiga kunderna i begynnelsen? Vilka är de verkliga svenska klassikerna? Ja, Nordstjernans försälde ursprungligen fyra sorter, som vid sidan av *Sockerdrickan*, måste kunna betecknas som den svenska urläsk, nämligen *Citron-Brus*, *Äppel-Lemonad*, *Champagne-Dricka* och *Hallon-Lemonad*. Snart tog de även upp *Apelsin-Lemonad*. Dessa dominerade, tillsammans med *Smultron-Lemonad*, hela läsksverige fram t.o.m. 1920-talet, även om det också förekom ananas, körsbär, päron och mer udda sorter som: *Bock-Lemonad*, *Vanilj-brus*, *Godtemplar-Mjöd*, *Banan-Cider*, *Grenadin-Brus*, *Ryska Ministerns Lemonad*, *Lactica-Lemonad* eller *Waldmeister Lemonade*. Den sistnämnda med smak av myskmadra.

Pomril och Citronil

År 1905 bildades Pomrilbolaget i Sverige. Pomril var en schweizisk äppelläsk som även licenstillverkades i Berlin. Likadana etiketter föreställande ett äpple användes ursprungligen i alla länderna. Pomril blev en stor succé och en uppsjö äppelläskedrycker som började på ”Pom” och hade äppelformade etiketter följde i dess fotspår. Pomrilbolaget själva började senare även framställa Citronil, ett märke som levde kvar betydligt längre.

Läskens framgångar för bl.a. Nordstjernans gjorde att Apotekarnes hamnade lite på efterkälken och efter vd:n Gauffins avgång år 1908 tog man genast upp tillverkning. Det första årets priskurant innehåller sorterna: *Sockerdricka*, *Hallonlemonad*, *Ingefärsdricka* och *Champagnedricka*. (En 33 cl flaskas kostade 12 öre, vilket motsvarar 6 kr i dagens penningvärde.) Det stora Apotekarnes blev så framgångsrika att de redan efter ett decennium lyckades ta över såväl Nordstjernans som Pomrilbolaget och inlemma deras erfarenheter och varumärken.

Essensfirmornas inträde

Många av märkesläskedryckerna stammar dock inte från de tidiga läskblan-

darna utan från essenstillverkare. Det finns två stora namn i den svenska läskedryckshistorien: Roberts och Fructus. Företaget Roberts startades 1910 av Robert Roberts som lärt sig göra essenser under kemistudier i Tyskland. Bland hans första recept fanns Julmust och Champis.

Julmusten var ursprungligen tänkt som ett alkoholfritt öl; det är ju malt som ger musten dess rika kropp och humle ingår bland smagivarna. Roberts skall ha kommit på receptet redan under sin tid i Tyskland, men någon större likhet med *Malzbier*, en tysk, alkoholfri söt, mörk maltdryck för barn, har den inte. Musten konkurrerade snart ut de många alkoholfria maltdrycker som bryggerier salufört som juldrickor och vann för evigt svenskarnas hjärtan som den självklara juldrycken. Namnet *Julmust* kom dock först 1920.

Champis hette ursprungligen *Vinio-Champagneläskedryck* och tillkom år 1910. (Detta enligt Kenneth Ahlborns och Urban Nilmanders rekommendabla bok: *Försvinnande god – en svensk läskhistoria*). Något helt nytt var den inte, som synes ovan var champagne-dricka med sin smak av främst äpple och vindruva, redan en vedertagen läsksort innan Champis uppfanns. När namnet Champis introducerades 1918 blev den däremot den första märkesvaran bland champagnedrickorna – ifall inte Pomril skall räknas dit, men den var ju en ren äppeldryck utan inslag av andra smaker.

Pommac

Den andra stora essenstillverkaren var alltså Fructus och deras viktigaste produkt skapades år 1919: Pommac. Pommac kan sägas vara en lyxvariant av champagnedricka. Förutom äpple och vindruvor ingår ett flertal andra frukter, bl.a. apelsin, hallon, ananas, citron och päron, och essensen får mogna på ekfat. Enligt vissa uppgifter skall den även kryddas med rosenolja, vitt vin och Cognac. Även om essensen görs helt på frukt så förbjöds dock Pommac under en period att avbilda frukter på etiketten, eftersom myndigheterna ansåg att fruktmängden var för ringa i den färdiga läskedrycken.

Namnet *Pommac* skall Fructus grundare, industrimannen Anders Lindahl ha skapat genom att lägga ihop ordet *pomme*, som är franska för äpple, med slutändelsen i namnet *Cognac*. Det var dock föga originellt, som sagt fanns det en mängd Pomril-imitationer med namn som: *Pomella*, *Pommery*, *Pommeryfräs*, *Pommerin*, *Pommis*, *Pomrett* eller *Pomrex*.

Pastellfärgade reklamkampanjer

Att Pommac blivit så känd torde bero både på dess läckra smak och på en mycket aktiv marknadsföring. På jubileumsutställningen i Göteborg 1923, vilken var en inofficiell världsutställning, lät Lindal uppföra ett högt Pommac-torn med en radie av 11 meter där en halv miljon besökare fick provsmaka drycken. Något som satte starka spår.

Under hela 1920- och 1930-talen genomfördes stora reklamkampanjer. Hos Stockholms Företagsminnen finns en fantastisk samling reklamaffischer från denna tid. Målgruppen för reklamen var "det fina folket". Pommac var tänkt som ett alternativ till alkoholhaltiga drycker eller som en drinkmixer. I mycket vackra pastellfärgade teckningar visas vackra människor i 20-talsklänningar och shinglat hår som åker i öppna sportbilar, kappseglar, rider, solar på stranden, har bjudning, sitter vid bridgebordet, dansar charleston på tedans eller genomför en elegant picknick i det gröna. Befinner man sig inomhus så är det en jungfru som kommer in med Pommac-brickan till de törstiga eleganterna.

Med på bilderna fanns också en stor mängd frukter och i texterna betonar att Pommac var en ren naturprodukt som tillverkades av söderns och nordens bästa frukter. "Till skillnad från vanliga essencelemonader framställes Pommac av naturliga fruktextrakter. Därför smakar Pommac så mycket bättre, fylligare och rikare" heter det bl.a. Man betonar även att Pommac är något man kan bjuda sin dam eller sina vänner på; det är inte en vanlig simpel lemonad, utan lika fint som något alkoholhaltigt. Samtidigt som man annonserade kraftigt i dags- och veckopressen, satte man även upp en stor mängd reklamskyltar, särskilt i Stockholms Skärgård.

Pommac-vals och kända konstnärer

Även något så ovanligt som ljudreklam skapades under denna period. År 1938 komponerade ingen mindre än Jules Sylvain en sommarvals som fick text av signaturen Joker. Refrängens melodi är idag kanske mer känd som barnvisan *Här kommer lilla Ludde*, men originaltexten handlar om Pommac. Första versen berättar om sol, spelmän och annat somrigt och den avslutas med "Om du vill bli förälskad, förlorad, förledd, så lyd bara sommarns refräng", därefter kommer refrängen:

Först ska man ha en flicka.

Hå hå ja ja.

Se'n någonting att dricka.

Hå hå ja ja.

Kom lilla flicka kom, ack.

Hå hå ja ja.

Jag har har en flaska Pommac.

Hå hå ja ja.

Visan sjöngs av Gösta Johnson under hans folkparksturné samma år och fick stor spridning, vilket naturligtvis bidrog till ytterligare Pommac-drickande.

På 1940-talet tog man till ett annat knep, nämligen att låta kända konstnärer utforma Pommac-reklam på samma sätt som Absolut Vodka skulle göra drygt 40 år senare. Bl.a. Sven X:et Erixon, Isaac Grünewald och Stellan Mörner gjorde original som sedan spreds i affischform.

Först en Pommac...

Än mer betydelsefullt för Pommacens stora framgångar var dock den reklam som kom 1949. Man hade då breddat målgruppen för produkten. Det var inte längre de mer bemedlade klasserna som man ville nå, utan hela folket, Pommac var inte längre ett elegant champagnealternativ som dracks i tunna, svagt färgade glas eller blandades med gin till lättgroggen Pom Gin. I den nya reklamkampanjen var det tvärtom vanligt folk i vardagen som när de var törstiga läskade sig med att halsa en Pommac direkt ur flaskan.

Bakom denna kampanj stod den brittiske reklamtecknaren Whitby Cox. Devisen var "först en Pommac" och visar t.ex. en yngling som skall med ett tåg,

men till stinsens irritation först springer fram till Pommac-försäljerskan på perongen, en folkdräktsklädd gubbe som först måste stärka sig innan han kan hjälpa de andra att resa midsommarstången, en skyltmålare som avbrutit sig mitt i arbetet för att dricka eller en boxare som innan han reser sig från golvet, där han ligger nedslagen, sveper en flaska.

I slutet av 1960-talet hade Pommac-varumärket börjat bli lite dammig. Efter förbudet att avbilda frukter hade man haft en mycket stilren etikett med en fransk lilja. Nu ville man åter ha något som var mer färggrant och blommigt. I *ICA-nyheter* 27 april 1972 berättar direktören på Fructus, Gunnar Gahn, om den nya etiketten som skulle få Pommacen att bli mer 70-talsmässig:

Etiketten ser gammal ut men är helt ny. Däremot har den medvetet gjorts gammal och romantisk. Vi har tagit tillvara de strömningar som finns i tiden om tillbaka till naturen, hippie-romantik och en allt medvetnare krets som kräver rena, gamla, äkta och beprövade produkter.

Även de följande decennierna hade Pommac uppmärksammas reklam: på 1980-talet lät man åter kända konstnärer måla Pommac-affischer och på 90-talet kom den mycket omtyckta reklamfilmen där en stor grupp fransmän försiktigt skördar Pommac-flaskor från träden i Normandie.

Saccarin, Loranga och Tonic

Under första världskriget hade tillverkningen av läsk legat nästan helt nere p.g.a. sockerbrist, även om de första lightläskerna, vilka var sötade med saccarin, då sett dagens ljus. (Än idag minner kvarvarande saccarinsötade svagdrickor om denna tid.) Under 1920-talet började bryggerierna allt mer ta över läsktillverkningen. De hade visserligen inte egen kompetens att framställa smaker, men var experter på att tappa dryck och logistiskt se till att den nådde ut till detaljister och kunder. I och med att essenstillverkare som Roberts, Fructus, Saturnus m. fl. kunde erbjuda all världens smaker i essensform var det nu en smal sak för varje litet bryggeri att bli läsktillverkare.

1928 köptes Apotekarnes upp av Stockholmsbryggerier (sedermera Pripps, numera Carlsberg Sverige).

1930-talet förde med sig nya märken som Loranga och Gylden, gjord av extra mycket opastöriserad frukt. Nu blev även drinkmixarna vanligare. Först såldes de under bryggeriernas egna namn, men på 1950-talet började man licenstillverka de kända utländska märkena. Världens mest älskade mixer, Tonic Water, hade sitt ursprung i Britiska Indien, där man blandat kinin med socker och sodavatten för att bota malaria, och redan på 1870-talet hade Schweppes tagit upp tillverkning i England. Ginger Ale hade sin förhistoria på Irland, men den slutgiltiga formen fann den i Canada år 1907, vilket gav upphov till den andra stora drinkmixertillverkaren, Canada Dry. Bland de bittra varianterna torde Grape Tonic, av Apotekarnes kallad Grappo, varit den som svenskarna särskilt tog till sitt hjärta.

Amerikanska drycker

På 1950-talet blev det allt mer populärt med amerikanskt klingande drycker. Även om läskan hade ett svenskt förflutet blev den nu en symbol för den attraktiva amerikanska ungdomskulturen. Märken som Boy Scout, Florida, American, Flytande ice cream, Yankee Doodle Ginger Ale, Kalle Ankas favorit etc. blev vanliga och flera etiketter fick amerikanska flaggor och motiv. Koffein var dock länge en förbjuden läskedrycksingrediens i Sverige, varför coladryckerna endast kunde drickas under utlandssemester. När förbudet upphävdes 1953 blev den svenska essenstillverkaren Saturnus först. De framställde märket Cuba Cola. Under 60-talet kom denna att bli ett populärt alternativ för vänsterfolk som bojkottade amerikanska produkter, och nog även fann nöje i att dricka en cola som bar namn efter en socialiststat. Under senare år har Cuba Cola fått kultstatus. Den har en nostalgisk air och ses som ett lokalt alternativ till de multinationella produkterna. Därmed fyller den en liknande roll som Afri Cola i Tyskland, vilken registrerades internationellt redan 1931 och sedan 50-talet genom sin spektakulära reklam blivit känd som ett europeiskt alternativ.

Cola i Sverige redan år 1900

Cuba Cola har länge levt på ryktet att vara Sveriges första coladryck, men detta är inte riktigt sant. Flera bryggerier, bl.a. Hembryggeriet i Stockholm och Robert Johnsons Mineralvattenfabrik i Helsingborg saluförde nämligen *Kola-nuss Lemonade* redan kring år 1900. Denna var "fabricerad av kola-nötter" och måste således ha innehållit koffein, vilket väl förklarar att den beskrevs som "stärkande". Hur lik moderna coladrycker denna var är naturligtvis svårt att veta, men att det var en medveten efterapning av den amerikanska läskedrycken är dock säkert. Flera amerikanska läskedrycker fanns nämligen i början av skenet, bland dem även sådana som först på senare tid gått att få tag på i Sverige, t.ex. *Root Beer* – "amerikansk helsodryck", *Lemon Squash* och *Ice Cream Soda*.

Andra läskedrycker som lanserades på 1960-talet är Trocadero, som än idag tillverkas av flera bryggerier och märkligt nog blivit Norrlands speciella nationalläsk – trots att essensen alltid framställts av Saturnus i Malmö. Zingo dök upp 1962 och fanns under perioder även med smakerna körsbär, päron, banan och choklad! Det var även nu päronsoda och passionsfruktsläsk blev svenska klassiker.

"The real thing"

När Coca-Cola så kom till Sverige, några månader efter Cuba Cola, licenstillverkades den av flera bryggerier bl.a. Stockholms Bryggerier/Pripps. Det amerikanska bolaget var inte bara noga med tillverkningen utan även med hur försäljningen skulle gå till. Professionella säljvaskor skapades med ljudband, bildband och texthäften och de svenska försäljarna fick lära sig en katekesliknande skrift utantill om den nya drycken.

1. *Fråga: När framställdes Coca-Cola först och var?* Svar: 1886 i Atlanta, Georgia, U.S.A.
2. *Fråga: Vad hette den man som framställde Coca-Cola?* Svar: Dr. J. S. Pemberton.
3. *Fråga: Vad hette den som föreslog varumärket?* Svar: F. M. Robinson.

Medioker Sprite och nazistisk Fanta

Coca-Cola blev en viktig produkt som Pripps skulle komma att licenstillverka

fram till 1997, men det skulle dröja många år innan den erövrade den särställning som den har idag. 20 år efter lanseringen stod coladrycker för 10 % av läskmarkanden. Ytterligare 20 år senare står de idag för hela 30 %, samtidigt som läskkonsumtionen nästan tredubblats.

Att Coca-Colan blivit så stor beror naturligtvis på överlägsen marknadsföring, men även på att den förvisso är en välsmakande dryck. Mer märkligt är, kan det tyckas, att Coca-Cola Drycker Sverige AB:s samtliga produkter idag står för hela 42 % av den svenska läskförsäljningen. Även om Sprite och Fanta, av de flesta torde uppfattas som smakmässigt mindre intressanta än Loranga och Zingo respektive Fruktsoda, så är det ändå de som finns att tillgå på alla lunchrestauranger, barer, kiosker och affärer, eftersom de åker snålskjuts på Coca-Cola – för läsknostalgiker naturligtvis ett beklämmande faktum.

Fantans historia är dock värd att nämnas. Fanta (av tyskans *Fantasie* eller engelskans *Fantasy*) uppkom i Nazityskland under andra världskriget. Coca-Colas tyska dotterbolag försökte nämligen i det längsta fortsätta tillverka Coca-Cola, vilket var en dryck som i början av kriget dracks minst lika mycket av tyska soldater som av amerikanska. I det längsta lyckades man få undantag från exportförbudet och hade även sett till att bygga upp stora lager av essens. Till slut tog emellertid delar av Coca-Cola-essensen slut och under rasande krig kunde ingen export mer ske. Tyska Coca-Colas kemiker blandade då till en ny dryck på de ingredienser till Coca-Cola som de hade kvar samt diverse andra kemiska smakämnen, vilka varierade efter tillgång. Fantan var född. Efter kriget användes varumärket sparsamt tills man i mitten av 1950-talet återupplivade det för att beteckna en apelsinläsk. På några år spred den sig såväl till Sverige som till övriga världen, men har aldrig blivit lika stor i USA som i Europa och Sydamerika.

Efter 1960-talet har inga omvälvande förändringar skett på den svenska läskfronten – med undantag av ett ökat ciderdrickande och den förfärliga barnläskan *Vira Blåtiras* uppdykande under 1980-talet.

Är de hotade?

Med en allt större internationalisering kan man fråga sig om de klassiska, svenska läsksorterna har någon möjlighet att överleva, eller om de sakta håller på att dö en sotsdöd, där de står gömda i sina backar undanställda i ett mörkt hörn av livsmedelsbutiken. Som de flesta känner till, hade Carlsberg i höstas t.o.m. tänkt att sluta tillverka Pommac annat än till storhelger.

På det skulle man dock kunna svara att den gamla Sockerdrickan och dess vänner visserligen förlorat en hel del marknadsandelar sedan år 1900, men att å andra sidan läskkonsumtionen sedan dess fyrtiofemdubblats, vilket faktiskt torde innebära att vi även dricker mer klassiker än någonsin tidigare.

Apotekarnes lever stolt kvar som varumärke inom Carlsberg (även om dess smaker tyvärr moderniserats lite på sistone) och Spendrups har en motsvarande serie som heter Spendrups Klassiker. Även landsortsbryggerierna saluför större delen av det klassiska sortimentet som Sockerdricka, Fruktosoda, Citron, Hallonsoda, Must, Loranga, Cider, Krusbärsdricka Trocadero och inte minst Champis. En del vårdar t.o.m. riktiga rariteter som *Enbärsdricka*, *Banandricka*, *Frukt Champagne* och *Citronil*. Fruktosoda och Sockerdricka finns idag t.o.m. som ICAs egna märkesvaror. Och Julmusten dominerar december månad så totalt att Coca-Cola-bolaget nu fått bita i det sura äpplet och själv börja sälja must, under det gamla saftmärket Bjäre. Fast det lär ha varit viljan att slå ut det svenska mustdrickandet som fick dem att bryta med Pripps 1997.

Så de lever nog ganska gott ändå, de gamla vännerna vi alla minns från barndomens midsommarfester eller besök hos mormor och morfar. Men nog borde man kunna återuppta produktionen även av Pommac light! Och visst är det retsamt att det så sällan går att få en hederlig Sockerdricka på den lokala lunchserveringen!

.....
EDWARD BLOM *arbetar som chef, särskilda projekt vid Föreningen Stockholms Företagsminnen och har bryggerihistoria som ett av sina specialområden.*

Ovan: Några Pommac-annonser tog utgångspunkt i hur drycken framställdes enligt de allra mest moderna och vetenskapliga metoderna. Denna herre i vit rock anno 1928 är ett exempel på detta. Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.

Motstående sida: Optimala alternativ till kaffe, ca 1945. Den första "pom-läsk", Pomril har här ersatt sin ursprungliga etikett, som hade formen av ett halvt äpple, med en stilren, modernistisk skapelse. Carlsberg Sveriges bildarkiv hos Stockholms Företagsminnen.

.....
Recept! Lagom till nyårsfirandet har Företagsminnen letat upp några klassiska läskdrinkar ur arkivet med förhoppning att läsarna skall skämma bort sig själva.

POM GIN

Denna enkelt tillredda lättgrogg uppmanades man i annonskampanjer på 30-talet att såväl blanda själv som beställa på "alla finare restauranger". (Om Gin-mängden dubblas blir drycken istället en *Pommac Gin-Flip*.)

2,5 CL GIN

I FLASKA (33 CL) KYLD POMMAC

MAHOGNYGROGG

Detta är en verklig klassiker som faktiskt ännu beställs på krogar och barer – ibland under namnet *Grosshandlare*. Byter man ut Sockerdrickan mot Pommac blir det istället en *Pom-Jac* och byter man ut den mot Vichyvatten blir det en *Cognacsrogg*.

4 CL EAU-DE-VIE

(ELLER BILLIG COGNAC)

SOCKERDRICKA

EVENTUELLT IS

GRÖNA HISEN

I långfilmen *Gröna Hissen* från 1944, avnjuter Max Hansen och Sickan Karlsson denna dryck: "– Vet du hur man gör en cocktail? – Nej, det vet jag inte. Men man håller väl på tills det smakar bra. Och så ska du ha is". Och det hela får naturligtvis sina konsekvenser... Denna drink sägs ibland kunna göras på *Ginger Ale*, vilket är helt fel.

4 CL GIN

2 CL GRÖN CURACO

I CITRONSKIVA

I RÖTT COCKTAILBÄR

ISBITAR

FYLL UPP GLASET MED ETT PAR DL CHAMPIS

SVALA VINBÅLEN

Efter att Pommacen hållit sig ifrån alkoholen i flera årtionden gick Fructus 1972 ut med en pressrelease att den lämpade sig väl som ingrediens i somrardrinkar. Idag när Pommac finns på pet-flaskor så borde verkligen fler blanda denna 70-talsklassiker.

I FLASKA ENKELT TORRT ELLER HALVTORRT VITT VIN (HELST RUMÄNSKA TIRNAVE)

2 FLASKOR POMMAC

SKIVADE JORDGUBBAR

KROSSAD IS

Företags- och organisationsmedlemmar

DECEMBER 2004

ABA of Sweden
AGA
Agria Djurförsäkring
Ahlbins Patentbyrå
AKZO Nobel
Alecta
Alfa Laval
ALMEGA
ALMI Företagspartners Stockholm
AP-fastigheter
Apoteket
Astra Zeneca
Barnens Bokklubb
Bastling & Isaksson AB, Advokaterna
Beck & Sons Bokbinderi
AB Wilhelm Becker
BEEP
Berghs Förlag
Beslutsmodeller
Axel Bodéns Handels AB
Bokbinderimästareföreningen i Stockholm
Stiftelsen Bokbranschens Understöds-
och Utbildningsfond
Bonnierföretagen
Brandkontoret
Busblink i Sverige
Carl Lamm
Carlsberg Sverige
Stiftelsen H T Cedergrens Uppfostringsfond
Advokatfirman Cederquist KB
Cerealia
Christenson AB, Advokat
Drott
Ekhagastiftelsen
Electrolux
Elekta
Telefon AB LM Ericsson
Esselte
Familjebostäder
FAR
FAR FÖRLAG AB
Farmacihistoriska Sällskapet
FERA Ljuskultur
Flood Advokatbyrå
Flygarbetsgivarna
Flygtekniska Föreningen
FR i Stockholms län AB
C E Fritzes
Fylgia AB, Advokatfirman
Färg- och Lacktekniska Föreningen
Föreningen Sveriges Skeppsklarerare
Föreningsarkiven i Stockholms län
Föreningsparbanken
Giertta AB, Silversmeden
Grafiska Företagen
Grand Hotel Holdings AB
Graphium Norstedts Tryckeri AB
Gröna Lunds Tivoli
Hald & Tesch Brand
Hamilton & Co Advokatbyrå
Handelsbanken
Petrus och Augusta Hedlunds stiftelse
Heidelberg Sverige
Henkel Norden
[Hufvudstaden AB](#)
Advokatfirma Hägglund & Ramm-
Ericsson KB
Hökerberg & Söderqvist Advokatbyrå
Lars Hökerberg Förlag
ICA
IFU Utbildnings AB
Informationsförlaget Heimdahls
Institutet för värdering av fastigheter

Invik
JCDecaux Sverige AB
[Jernhusen AB](#)
John Mattson Fastighets AB
Juridiska Biblioteket
Järnhandelns Intresseförening
Kinnevik, Industriförvaltnings AB
Konstrnärens Riksorganisation
Konstvetenskapliga Institutionen,
Stockholms universitet
Kontorstekniska föreningen
Kooperativa Institutet
Kraft Sverige
Landshypotek
Lantbrukarnas Riksförbund LRF
Fastighets AB Lincio
Lindahl HB, Advokatfirman
Lindberg & Saxon HB, Advokatfirma
Sten Lindskog Advokatbyrå HB
Livsmedelsföretagen
Ivar Lundh & Co
Länsförsäkringar Stockholm
Länsförsäkringsbolagens AB
Magnusson & Wallin Advokatbyrå
Mannheimer Swartling Advokatbyrå
Mariebergs Arkivbyrå
Markaryds kommun, Centralarkivet
Martin Olsson HAB
Metallgruppen MEGAB
MQ/Jaller Klädcenter AB
NCC
Nordea
Advokatfirma Nordia KB
Nordiska Kompaniet
Nordstiernan
Nordia KB, Advokatfirma
P A Norstedt & Söner
Nova AB, Advokatfirman
Nya Sällskapet
Nynäshamns Ångbryggeri,
Intresseförening
Nynäs Petroleum
Näringslivets Informations-
konsult Sören Karlsson AB
Odhner & Co Belysning
Osbecksgymnasiet i Laholm
Osram
Packhuslagret
Pedersen, Advokatfirman Hans
Plåtslageriernas Riksförbund
Pocketshop
Primus
Procordias Pensionsstiftelse
[Procordias Pensionsstiftelse II](#)
Rekolid
Roth, Advokatbyrå Peter
Sackemark AB, Advokatfirma
Salus Ansvar
Sand & Grus AB Jehander
Sandrew Metronome AB
Scandinavian Airlines System (SAS)
SBAB
Schering-Plough
SEB
Setterwalls Advokatbyrå
Schneiderföretagen
Sirius International Insurance Corp.
SITA
Skandia
Skanska
Skogsindustrierna
Skolfastigheter i Stockholm AB
Skärgårdens Trafikantförening

Sollentuna Kommun
Sparinstitutens Pensionskassa
Spectra Physics
Spendrups
Spårvägens Idrottsförening
Sthlms Bleck & Plåtslagarmästareförening
Stockholm Globe Arena
Stockholm Saltsjön
Stockholms Handelskammare
Stockholms Hantverksförening
Stockholms Kulturförvaltning
Stockholms Jernkramhandlareförening
Stockholms Läns Hemslöjdsförening
Stockholms Näringslivskontor
Stockholms Stadsmission
Stockholmsmässan
Stokab
Stoseb, Stor-Stockholms Energi AB
Strandberg & Co, Advokatfirma
Strömma Turism & Sjöfart AB
Svala & Söderlund Hovmusikhandel
Svensk Energi
Svensk Filmindustri
Svensk Form
Svensk Handel
Svensk Industriförening
Svensk Pantbeläning
Svenska Bankföreningen
Svenska Bryggareföreningen
Svenska Filmklubben
Svensk Handelstidning Justitia AB
Svenska Hundskyddsföreningen
Svenska kyrkans Församlingsförbund
Svenska Pressbyrå
Svenska Spel
Svenska Trävaruproducenter
Svenska Uppfinnareföreningen
Svenskt Näringsliv
Sveriges Advokatsamfund
Sveriges Aktiesparares Riksförbund
Sveriges Försäkringsförbund
Sveriges Hembygdsförbund
Sveriges Möbelindustriförbund
Sveriges Skeppsmäklare
Sveriges Trähusfabrikanter
Systembolaget
SYVAB, Sydvästra Stockholmsregionens
Va-Verks AB
Sågverkens Riksförbund
Sällsk. för Folkundervisningens Befrämjande
Sällskapet Järn, Maskin, Metall
Tenkikföretagen
Tendorf, Advokatfirma Thomas
Thorén & Partners, Advokatfirman
J H Tidbeck AB
Timbro
Tore Ulff
Trygg Hansa
Trygghetsfonden
Twilfit
Unilever Sverige
Vattenfall
Veteranklubben Alfa
B. Wahlströms Bokförlag
Wallander AB, Advokatbyrå N. A.
Tekn. Dr. Marcus Wallenbergs Stiftelse
Wennerholm & Öhman KB, Advokatfirma
Widell AB, Advokat Anna Stina
AB P Wikström J:or
Åhléns

[Nya medlemmar är markerade med blått,](#)
och hälsas hjärtligt välkomna!

Föreningen Stockholms Företagsminnen

Föreningen Stockholms Företagsminnen är världens största centrum för näringslivshistoria. Bakom bildandet 1974 stod Stockholms Stad, Stockholms Handelskammare samt enskilda företag. Från början låg fokus på Stockholmsregionen, men idag finns företag och organisationer från hela Sverige och utlandet bland medlemmarna.

Vårt syfte är att bevara och presentera näringslivets historia. Bevarandet innebär att vi hjälper företag och organisationer att säkerställa historiskt intressant material och ser till att det bevaras på bästa sätt. Presentation innebär att vi hjälper våra medlemmar att använda sin historia i olika former, internt och externt. Vi projektleder och genomför researchuppdrag, böcker, utställningar, webb- och multimedieprojekt med mera.

En annan viktig uppgift är att bistå forskare, skolor och allmänhet med research och kunskaper.

Idag förvaltar Föreningen Stockholms Företagsminnen mer än 45 000 hyllmeter historiskt material, cirka tre miljoner fotografier, 500 000 ritningar och runt 10 000 föremål. Mer än 4 000 företag representerar alla storlekar och branscher. Materialet sträcker sig från 1700-talet fram till idag. Förutom

medlemsföretagens samlingar ingår även arkiv från företag som upphört med sin verksamhet. Deponerande företag förblir ägare till sitt material och har full kontroll över användningen.

Föreningen Stockholms Företagsminnen är en obunden, ideell förening och till största delen självfinansierande. Vår årsstämma, där enskilda medlemmar och företagsmedlemmar deltar, är högsta beslutande organ och utser styrelse.

Vi ger ut tidskriften *Företagsminnen* 4 gånger per år, ett nyhetsbrev 4–6 gånger per år samt *Hågkomster*, en serie med källskrifter. Medlemmar i föreningen får samtliga publikationer utan extra kostnader.

För medlemmarna anordnas även sammankomster och studiebesök.

Föreningen Stockholms Företagsminnen är medlem i *International Council of Archives – Section for Business Archives*, *NäringslivsArkivens Förening*, *Näringslivets Arkivråd*, *Verein Deutscher Wirtschaftsarchivare* samt *Föreningen Kultur & Näringsliv*.

Sedan starten 1974 har Företagsminnens styrelse bestått av representanter för både näringsliv och forskning. Vid detta nummers utgivande har styrelsen följande ledamöter och suppleanter:

ROLF ÅBJÖRNSSON
Ordförande
Setterwalls Advokatbyrå

BO DAMBERG
Sandrew Metronome AB

BO EKENGREN
P A Norstedt & Söner

ULRICA FRANZÉN
Södersjukhuset

HANS DE GEER
Handelshögskolan

SUSAN GÖHLIN
BJÖRN JORDELL
Stockholms Stadsarkiv

ANDERS HALLGREN
ICA-handlarnas Förbund

HANS G. SVENSSON
Skandia Försäkrings AB

STURE PERSSON
Stockholms Handelskammare

KLAS RÅSÄTER
Råsäter Rådgivare AB

WALTER SKÖLDEFORS
Svensk Handel

BERIT SVEDBERG
Stockholms Stadsmuseum

ANN-KRISTIN WESTERBERG
AB Svensk Filmindustri

LARS ÖSTERLIND
Stockholms Hantverksförening

Kontaktinformation

Adress

Föreningen Stockholms Företagsminnen
Grindstuvägen 48–50
167 33 Bromma

Öppettider

Reception och växel
09.00–11.30
12.30–16.00
Besök enligt överenskommelse.

Telefon, och fax

Växel 08-634 99 00
Fax 08-634 99 35

E-post

info@foretagsminnen.se

Webbplatser

www.foretagsminnen.se
www.naringslivshistoria.se

Vd, Alexander Husebye, 08-634 99 14
alexander.husebye@foretagsminnen.se

Chef, forskningssekretariat
Per Dahl, 08-634 99 13
per.dahl@foretagsminnen.se

Tidskriften Företagsminnens redaktör
Edward Blom, 08-634 99 29
edward.blom@foretagsminnen.se

Till ungdom och sport
hör kall

Pommac

